

การพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ A Rice Production Development of the Rice Farmers in Amnat Charoen Province

อภิจิต โพธิ์ศรี¹/ มาลี ไชยเสนา²/ สังวาล สมบูรณ์³

Apichit Phosri / Malee Chaisena / Sungwarl Somboon

¹ สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากุมภาค บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Philosophy in Regional Development Strategies, Graduate School, Ubon Ratchathani Rajabhat University

² บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Graduate School, Ubon Ratchathani Rajabhat University

³ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Faculty of Agriculture, Ubon Ratchathani Rajabhat University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการ สภาพทั่วไปของการผลิตข้าวและความต้องการในการพัฒนา รวมไปถึงกำหนดแนวทางเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวที่ได้รับการยอมรับว่ามีแนวทางการบริหารจัดการที่ดี จำนวน 2 กลุ่ม และครัวเรือนเกษตรกรผู้ผลิตข้าวในปีในจังหวัดอำนาจเจริญ ปีการเพาะปลูก 2558 จำนวน 65,971 ครัวเรือน ทำการสุ่มแบบหลายขั้นตอนได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 397 ครัวเรือน เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถาม สถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัยพบว่า การผลิตข้าวของเกษตรกรในจังหวัดอำนาจเจริญได้ผลผลิตต่อไร่เฉลี่ย 347.2 กิโลกรัม ต้นทุนต่อกิโลกรัมเฉลี่ย 4.02 บาท ราคาขายเฉลี่ยกิโลกรัมละ

10.71 บาท ได้ผลกำไรต่อกิโลกรัมเฉลี่ย 6.69 บาท รายได้ต่อไร่เฉลี่ย 3,718.51 บาท ได้ผลกำไรต่อไร่เฉลี่ย 2,322.51 บาท ภาพรวมการบริหารจัดการการผลิตข้าวทั้งจังหวัดอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.33$, S.D. = .62) แนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ ประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรการผลิต ยุทธศาสตร์ที่ 2 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าว และยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านการตลาดและการบริหารจัดการสินค้าและผลิตภัณฑ์จากข้าว

คำสำคัญ: การพัฒนา, การผลิตข้าว, เกษตรกร

Abstract

The research aimed to study the management of the rice production and the general conditions of rice production and the demand for rice production development, and to explore the guidelines to improve the rice production of the rice farmers in Amnat Charoen province. The targets were two groups of the communal enterprise that was recognized as having the best practice, and 65,971 farming households that produced the seasonal rice in 2016. All 397 households were randomly selected via multi-stage sampling. The research instruments were an interview and a questionnaire. Statistics used in data analysis were percentage, mean, standard deviation, and content analysis. The research results revealed that rice production of farmers in Amnat Charoen province yielded an average of 347.2 kilograms per rai, average cost per kilogram of 4.02 baht, average selling price of 10.71 baht per kilogram, an average profit of 6.69 baht per kilogram, and average

income of 3,718.51 baht per rai. Management of the rice production in the province was overall at moderate level ($\bar{X} = 3.33$, S.D. = .62). The guidelines for the rice production development of the rice farmers in Amnat Charoen consisted of three strategies: Strategy 1 was about a development of the rice production infrastructure and resources. Strategy 2 was about an increased efficiency of rice production and rice products. And strategy 3 was about an increased capacity to compete in marketing and management of goods and rice products.

Keywords: development, rice production, farmers

บทนำ

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย แต่ละปีเราเป็นผู้ส่งออกข้าวนำรายได้เข้าประเทศร่วมสองแสนล้านบาท ประเทศไทยมีเกษตรกรผู้ผลิตข้าว 3.7 ล้านครัวเรือน จากเกษตรกรทั่วประเทศ 5.6 ล้านครัวเรือน หรือร้อยละ 66.0 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด (Office of Agricultural Economics, 2013: 4) อย่างไรก็ตามในช่วง 20-30 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรผู้ผลิตข้าวประสบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อม ส่งผลต่อโอกาสการพัฒนาโดยรวม

จังหวัดอำนาจเจริญมีข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญ โดยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าว 1,143,209 ไร่ จากเนื้อที่ทั้งหมด 2,057,497 ไร่ หรือร้อยละ 55.56 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด มีเกษตรกรผู้ผลิตข้าว 65,971 ครัวเรือน จากครัวเรือนทั้งหมด 109,865 ครัวเรือน หรือร้อยละ 60.05 ของครัวเรือนทั้งหมด ได้ผลิตผลปีละประมาณ 500,000 ตัน คิดเป็นมูลค่าปีละประมาณ 3,000-4,000 ล้านบาทต่อปี (Amnat Charoen Provincial

Commercial Office, 2015: 6) ซึ่งถือเป็นรายได้หลักหล่อเลี้ยงเกษตรกรชาวจังหวัดอำนาจเจริญ

สถานการณ์การผลิตข้าวของจังหวัดอำนาจเจริญในช่วงหลายปีที่ผ่านมาพบว่า ต้นทุนการผลิตข้าวมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี โดยสาเหตุสำคัญ คือ ราคาปุ๋ยเคมีที่มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี บวกกับค่าแรงงาน ค่าสารเคมี ค่าเมล็ดพันธุ์ และค่าจ้างรถเก็บเกี่ยวข้าว รวมไปถึงชาวนาส่วนใหญ่มีการใช้ปัจจัยการผลิตที่สูงมากกว่าคำแนะนำและใช้กรรมวิธีการผลิตที่ยังไม่ถูกต้องเหมาะสม (Amnat Charoen Provincial Agriculture and Cooperatives Extension Office, 2015: 2) ในขณะที่ต้นทุนการผลิตมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี แต่กลับสวนทางกับประสิทธิภาพการผลิตที่ลดลง ซึ่งผลผลิตข้าวต่อไร่ของจังหวัดอำนาจเจริญถือว่ามีค่าเฉลี่ยต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดทางภาคกลาง และภาคเหนือ (Rice Department, 2015: 3) สาเหตุอื่นที่พบ ได้แก่ การขาดเมล็ดพันธุ์ดี พื้นที่ทำนาบางส่วนไม่เหมาะสม และพื้นที่ทำนาเกือบทั้งหมดยังพึ่งพาเฉพาะน้ำฝน ขาดแคลนแหล่งน้ำ ไม่มีการจัดเขตพื้นที่การปลูกที่เหมาะสม รวมทั้งการพัฒนาชาวนาขาดการจัดการอย่างจริงจัง ส่วนสถานการณ์ด้านการจำหน่ายผลผลิต พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อยจึงขาดการรวมตัวที่เข้มแข็ง รวมทั้งการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวมีน้อยมากและไม่หลากหลาย นอกจากนั้นปัญหาด้านการตลาดและราคาไม่แน่นอน ส่วนใหญ่จะรอการพึ่งพิงการช่วยเหลือจากภาครัฐทำให้กลไกการตลาดอ่อนแอ (Amnat Charoen Provincial Agriculture and Cooperatives Extension Office, 2015: 3-4)

ผู้วิจัยจึงเห็นควรให้มีการศึกษาเพื่อพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญขึ้น ให้ครอบคลุมทั้งในด้านการเตรียมการผลิต กระบวนการผลิต และการจัดจำหน่าย โดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาอย่างรอบด้าน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ให้มีการบริหารจัดการทรัพยากรการผลิตข้าวและโครงสร้างพื้นฐานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สมดุลและ

ยิ่งขึ้น 2) เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าว ให้มีคุณภาพมาตรฐาน และปริมาณเพียงพอตามความต้องการของตลาด 3) เพื่อให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวมีอาชีพ ที่มั่นคง รายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ และมีความภูมิใจในอาชีพ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารจัดการการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัด อำนาจเจริญ
2. เพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัด อำนาจเจริญ

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed method) โดยแบ่งการ ดำเนินการวิจัยออกเป็น 2 ขั้นตอน ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการ สภาพทั่วไปของการผลิตข้าว และความต้องการในการพัฒนาของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวจังหวัดอำนาจเจริญ ประกอบด้วย 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จากกลุ่มเป้าหมายที่ได้มาโดยการเลือก แบบเจาะจง คัดเลือกกลุ่มที่ได้รับการยอมรับว่ามีแนวทางการปฏิบัติที่ดี จำนวน 2 กลุ่ม จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตข้าวในจังหวัดอำนาจเจริญ จำนวน 106 กลุ่ม เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ระยะที่ 2 เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ครัวเรือน เกษตรกรผู้ผลิตข้าวนาปีในจังหวัดอำนาจเจริญ ปีการเพาะปลูก 2558 จำนวน 65,971 ครัวเรือน ทำการสุ่มแบบหลายขั้นตอนได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 397 ครัวเรือน เครื่องมือ

ที่ใช้คือแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วนำเสนอข้อมูลประกอบคำบรรยาย

ขั้นตอนที่ 2 การสร้างแนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒินักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นผู้ดูแลนโยบาย ผู้ปฏิบัติ และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการผลิตข้าวของเกษตรกร จำนวน 15 คน วิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาจากการประชุมกลุ่ม ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้

สรุปผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การศึกษาสภาพการบริหารจัดการการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ ผลการศึกษาที่ได้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ผลจากการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการการผลิตข้าว จากกลุ่มเกษตรกรต้นแบบของจังหวัดอำนาจเจริญ มีดังนี้

แนวทางการบริหารจัดการของกลุ่มเกษตรกรต้นแบบ เกษตรกรในกลุ่มมีการปลูกพืชใช้น้ำน้อยในฤดูแล้งเพื่อเป็นการสร้างอาชีพเสริมสร้างรายได้ มีการเตรียมดินโดยไม่มีการเผาทำลายเศษพืชหรือตอซัง ใช้วิธีการไถกลับเศษพืชที่เหลือภายหลังการเก็บเกี่ยวลงไปในดิน มีการปรับปรุงและบำรุงดินให้มีสภาพที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืช โดยการเพิ่มอินทรีวัตถุ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก โดยเน้นวัสดุที่หาได้ในชุมชน เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้เพาะปลูกจะทำให้คัดเลือกพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ เมล็ดที่แข็งแรง สมบูรณ์ และเป็นข้าวอินทรีย์ปลอดสารพิษ การเพาะปลูกจะส่งเสริมให้สมาชิกผลิตเฉพาะข้าวนาปีเท่านั้น ส่วนในฤดูแล้งจะเป็นช่วงการปรับปรุงบำรุงดิน

เน้นให้สมาชิกปลูกข้าวนาดำเป็นหลักเพราะจะทำให้ต้นข้าวสมบูรณ์ แรกกอได้มาก และมีเมล็ดใหญ่สวยงาม การดูแลรักษาจะระบายน้ำในนาไม่ให้ระดับน้ำในนาข้าวสูงจนเกินไป เนื่องจากจะทำให้ต้นข้าวเจริญเติบโตช้าหรือแตกกออ่อนแอ อีกทั้งป้องกันไม่ให้ข้าวล้มในตอนที่เก็บเกี่ยว การใช้ปุ๋ยสมาชิกจะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทางกลุ่มผลิตไว้ใช้ในแต่ละฤดูกาล การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืชเกษตรกรจะหมั่นตรวจแปลงอยู่เสมอ เพื่อเป็นการสำรวจศัตรูข้าวในแปลงนา และหากพบก็จะป้องกันและกำจัดศัตรูโดยวิธีธรรมชาติ เช่น จับ ดัก ล่อ ไล่ และใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยการใช้น้ำหมักชีวภาพที่ผลิตขึ้นเองภายในกลุ่ม ผสมกับน้ำส้มควันไม้ เพื่อฉีดพ่นขับไล่แมลงและศัตรูพืช การเก็บเกี่ยวและการเก็บรักษา จะเน้นการเก็บเกี่ยวด้วยแรงงานคนเป็นหลัก เพราะมีคุณภาพกว่าการใช้เครื่องจักรกล ส่วนการสีข้าวจะแยกข้าวเมล็ดสีต่างออกจากข้าวทั่วไป เพื่อไม่ให้เมล็ดข้าวจากนาแปลงอื่นปะปน การเก็บรักษาข้าวเปลือก เมื่อลดความชื้นให้ต่ำกว่า 14 เปอร์เซ็นต์ จึงนำไปเก็บไว้ในโรงเก็บที่เหมาะสม การแปรรูปผลผลิตและการจัดจำหน่ายทางกลุ่มจะจัดทำแผนการแปรรูปตามขอการสั่งซื้อผลิตภัณฑ์ในแต่ละเดือนตามที่ระบุในสัญญาซื้อขาย ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเน้นการประชาสัมพันธ์จัดแสดงสินค้าของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร และเน้นการทำตลาดในส่วนการทำสัญญาซื้อขายผลผลิตล่วงหน้า มีการพัฒนาช่องทางในการติดต่อสื่อสารทางการตลาด เช่น การซื้อขายผ่านทางเว็บไซต์ มีการรักษาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ข้าวให้ได้มาตรฐาน ผ่านการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่างๆ นอกจากนี้ได้สร้างระบบการขนส่งสินค้าสู่ผู้บริโภคได้อย่างสะดวกรวดเร็ว พร้อมทั้งสร้างความร่วมมือกับกลุ่มเครือข่ายข้าวอินทรีย์เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ทำให้รู้จักกลไกและสภาวะปัจจุบันของตลาด

ผลการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรต้นแบบ ในด้านเศรษฐกิจเป็นการสร้างโอกาสให้กับเกษตรกรในพื้นที่ได้เข้าร่วมทำธุรกิจ เป็นการสร้างงานและรายได้ให้กับคนในชุมชน ที่สำคัญสมาชิกมีรายได้ต่อครัวเรือนที่สูงขึ้น และมีรายได้แน่นอนโดยไม่

จำเป็นต้องออกไปหางานทำต่างถิ่น สมาชิกในครัวเรือนได้อยู่ร่วมกันโดยสามารถพึ่งพาตนเองได้ สร้างความอบอุ่นและเข้มแข็งในครัวเรือน การรวมกลุ่มในชุมชนทำให้สมาชิกกลุ่มมีความรักสามัคคี มีความเข้มแข็ง และเติบโตอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ในด้านสิ่งแวดล้อม ผลจากกระบวนการผลิตระบบเกษตรอินทรีย์ ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ระบบนิเวศในธรรมชาติ จนเกิดความอุดมสมบูรณ์ของดินและพืชผักตามธรรมชาติสามารถใช้บริโภคและใช้เลี้ยงสัตว์ได้อย่างปลอดภัย

ระยะที่ 2 ผลที่ได้จากการศึกษาสภาพทั่วไปของการผลิตข้าวและความต้องการในการพัฒนาของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวจังหวัดอำนาจเจริญ มีดังนี้

1. สภาพทั่วไปของเกษตรกรผู้ผลิตข้าวในจังหวัดอำนาจเจริญ

1.1 ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้นสูงสุด ร้อยละ 38.3 รองลงมาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 27.5 และจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือเทียบเท่า ร้อยละ 20.4

1.2 กิจกรรมการเกษตรอื่นๆ ในครัวเรือนนอกเหนือจากการผลิตข้าว ส่วนใหญ่มีการปลูกพืชผักสวนครัวสูงที่สุด ร้อยละ 75.3 รองลงมาคือการเลี้ยงสัตว์ปีก ร้อยละ 47.9 และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์/ปุ๋ยชีวภาพ ร้อยละ 47.7

1.3 จำนวนแรงงานที่ผลิตข้าวภายในครัวเรือน ส่วนใหญ่มีจำนวน 4-6 คน ร้อยละ 62.7 รองลงมามีจำนวน 1-3 คน ร้อยละ 34.3 และมีจำนวน 7-9 คน ร้อยละ 3.0

1.4 การเป็นสมาชิกของกลุ่มเกษตรกรในภาคการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่ม ธ.ก.ส. สูงที่สุด ร้อยละ 72.9 รองลงมาเป็นสมาชิกกลุ่มส่งเสริมอาชีพเกษตรกรทั่วไป ร้อยละ 42.5 และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มภาคการเกษตรใดเลย ร้อยละ 19.2

1.5 ลักษณะการถือครองพื้นที่การผลิตข้าว มีพื้นที่การผลิตข้าวเป็นของตนเองทั้งหมดสูงที่สุด ร้อยละ 88.4 รองลงมาที่มีพื้นที่การผลิตข้าวเป็นของตนเอง

บางส่วนและเข้าทำประโยชน์ได้โดยไม่ต้องเช่าบางส่วน ร้อยละ 8.3 และมีพื้นที่การผลิตข้าวในลักษณะอื่นๆ ร้อยละ 1.4

1.6 การถือครองเครื่องจักรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นรถจักรยานยนต์สูงที่สุด ร้อยละ 92.9 รองลงมาเป็นรถยนต์/รถบรรทุก 4 ล้อ ร้อยละ 62.9 และรถไถนาเดินตาม ร้อยละ 33.2

1.7 แหล่งที่มาของเงินทุนที่ใช้ในการผลิตข้าว ส่วนใหญ่จากเงินทุนของตัวเองสูงที่สุด ร้อยละ 99.7 รองลงมากู้จาก ธ.ก.ส./ธนาคารอื่นๆ/สถาบันการเงิน ร้อยละ 11.5 และจากการกู้กองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 5.7

1.8 แหล่งน้ำที่ใช้ผลิตข้าว ส่วนใหญ่จากน้ำฝนสูงที่สุด ร้อยละ 100 รองลงมาใช้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ร้อยละ 20.4 และใช้จากสระน้ำ ร้อยละ 10.5

1.9 ลักษณะพื้นที่ผลิตข้าว ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มอย่างเดียวยุ้งสูงที่สุด ร้อยละ 59.3 รองลงมาเป็นที่ลุ่มและที่ดอน ร้อยละ 35.1 และมีลักษณะพื้นที่ผลิตข้าวที่เป็นที่ดอนอย่างเดียว ร้อยละ 5.6

1.10 ลักษณะของดิน ส่วนใหญ่มีพื้นที่การผลิตข้าวเป็นดินทรายปนร่วนสูงที่สุด ร้อยละ 85.2 รองลงมาเป็นดินร่วนปนทราย ร้อยละ 27.1 และเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย ร้อยละ 16.5

1.11 การตรวจวิเคราะห์สภาพดิน ส่วนใหญ่ไม่เคยส่งตรวจวิเคราะห์สภาพดินที่ผลิตข้าวสูงที่สุด ร้อยละ 57.9 รองลงมาได้ส่งตรวจวิเคราะห์สภาพดินที่ผลิตข้าวแล้วอยู่ในระหว่างรอผลการตรวจ ร้อยละ 21.1 และได้ส่งตรวจวิเคราะห์สภาพดินที่ผลิตข้าวพร้อมทั้งได้รับผลการตรวจวิเคราะห์แล้ว ร้อยละ 21.0

1.12 วิธีการผลิตข้าว ส่วนใหญ่โดยการหว่านข้าวแห้งสูงที่สุด ร้อยละ 74.0 รองลงมาโดยการปักดำโดยใช้แรงงานคน ร้อยละ 71.5 และโดยการหว่านนํ้าตม ร้อยละ .8

1.13 แหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์ข้าว ส่วนใหญ่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวจากพันธุ์ที่เก็บไว้ใช้เองสูงที่สุด ร้อยละ 78.6 รองลงมาซื้อจากร้านค้า/โรงสี ร้อยละ 12.1 และซื้อจากกลุ่มเกษตรกร/วิสาหกิจชุมชน/สหกรณ์ ร้อยละ 9.2

1.14 เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ ส่วนใหญ่ใช้เมล็ดพันธุ์ในการผลิตข้าวพันธุ์ กข 6 สูงที่สุด ร้อยละ 92.0 รองลงมาเป็นพันธุ์ ขาวดอกมะลิ 105 ร้อยละ 84.9 และเป็นพันธุ์ กข 15 ร้อยละ 7.5

1.15 แหล่งที่จำหน่ายผลผลิตข้าว ส่วนใหญ่จำหน่ายผลผลิตข้าวให้กับโรงสีสูงที่สุด ร้อยละ 69.4 รองลงมาไม่ได้จำหน่ายเลย ร้อยละ 17.3 และจำหน่ายให้กับสหกรณ์การเกษตร ร้อยละ 9.1

1.16 พื้นที่การผลิตข้าวโดยเฉลี่ย จำนวน 15 ไร่ 2 งาน

1.17 ค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงินสำหรับต้นทุนผันแปรที่จ่ายจริงรวมค่าเช่าที่ดินเฉลี่ยต่อไร่ 1,395.72 บาท ซึ่งต้นทุนการผลิตส่วนใหญ่เป็นค่าปุ๋ยเคมีสูงที่สุด ร้อยละ 25.3 รองลงมาเป็นค่ารถเกี่ยวข้าว/นวดข้าว ร้อยละ 24.8 และค่าเตรียมดินเพื่อการเพาะปลูก ร้อยละ 18.4

1.18 ผลผลิตต่อไร่เฉลี่ย 347.2 กิโลกรัม ต้นทุนต่อกิโลกรัมเฉลี่ย 4.02 บาท ราคาขายเฉลี่ยกิโลกรัมละ 10.71 บาท ผลกำไรต่อกิโลกรัมเฉลี่ย 6.69 บาท รายได้ต่อไร่เฉลี่ย 3,718.51 บาท

1.19 ระดับสภาพการบริหารจัดการการผลิตข้าวของครัวเรือนเกษตรกรในภาพรวมทั้งจังหวัดอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.33$, S.D. = .62) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการเพาะปลูก การดูแลรักษาและการเก็บเกี่ยว อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.66$, S.D. = .57) รองลงมา คือ ด้านการเพิ่มมูลค่าผลผลิตและการจัดจำหน่าย อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.36$, S.D. = .63) และน้อยที่สุด คือ ด้านการเตรียมการผลิต ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.97$, S.D. = .81)

2. ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตข้าวของครัวเรือนเกษตรกรจังหวัด

อำนาจเจริญ ได้แก่ เกษตรกรไม่ทราบถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรจากภาครัฐ ขาดองค์ความรู้และเครือข่ายในการเพิ่มมูลค่าผลผลิตข้าว การขาดที่ดินทำกิน จำเป็นต้องเช่าพื้นที่เพื่อทำการเกษตร ในบางพื้นที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ค่าจ้างค่าแรงงานสูงเกินความเหมาะสม สภาพดินส่วนใหญ่ขาดธาตุอาหารและขาดการปรับปรุงดินที่เหมาะสม ขาดแคลนนํ้าในการปลูกพืชหมุนเวียน ปุ๋ยเคมีราคาแพง และมีแนวโน้มแพงขึ้นทุกปี พบโรคในข้าวและเกิดปัญหาวัชพืช ทำให้พืชไม่เจริญงอกงาม ผลผลิตต่อไร่มีแนวโน้มตกต่ำลงทุกปี และราคาผลผลิตข้าวมีแนวโน้มตกต่ำลงทุกปี ส่วนข้อเสนอแนะในการพัฒนาการผลิตข้าวของครัวเรือนเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ ได้แก่ การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ สนับสนุนการรวมกลุ่ม เงินทุนปลอดดอกเบี้ย การลดต้นทุนการผลิต การปรับปรุงบำรุงดิน พัฒนาแหล่งน้ำทางการเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน การปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการผลิตข้าว และส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าว พัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวให้หลากหลายตามความต้องการของตลาด

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ มีดังนี้

แนวทางการกำหนดนโยบายการพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรการผลิตข้าวและโครงสร้างพื้นฐานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สมดุลและยั่งยืน 2) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าวให้มีคุณภาพมาตรฐานและปริมาณเพียงพอตามความต้องการของตลาด 3) เพื่อให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวมีอาชีพที่มั่นคง รายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ และมีความภูมิใจในอาชีพ ซึ่งประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์ มีดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรการผลิต โดยมุ่งเน้นการดำเนินงานเพื่อพัฒนาศักยภาพโครงสร้างพื้นฐานและจัดสรรทรัพยากรการผลิตข้าวให้เพียงพอ มีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริม

สนับสนุนให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวและองค์กรเกษตรกร มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 1 กลยุทธ์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการผลิต ประกอบด้วย แผนงานการพัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทานที่มีประสิทธิภาพ

กลยุทธ์ที่ 2 กลยุทธ์การสร้างความมั่นคงทางทรัพยากรการผลิต ประกอบด้วย แผนงานจัดสรรที่ดินทำกินให้เกษตรกร แผนงานเพิ่มศักยภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพดีและเพียงพอ แผนงานการปรับปรุงบำรุงดินแผนงานการป้องกันและกำจัดศัตรูพืช แผนงานสนับสนุนสินเชื่อให้เกษตรกรและสถาบันเกษตรกร และแผนงานพัฒนาระบบการจัดการความเสี่ยงทางการผลิตข้าว

กลยุทธ์ที่ 3 กลยุทธ์การพัฒนาเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร ประกอบด้วย แผนงานสร้างองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรและเครือข่าย และแผนงานเพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการขององค์กรเกษตรกรและผู้ประกอบการ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าว โดยมุ่งเน้นการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมและพัฒนากระบวนการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าวที่มีประสิทธิภาพ เสริมสร้างความยั่งยืนโดยผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และมีมาตรฐานปลอดภัยต่อผู้บริโภค ประกอบด้วย 2 กลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 1 กลยุทธ์การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ประกอบด้วย แผนงานการสร้างและปรับปรุงพื้นที่การเกษตรและระบบการผลิต

กลยุทธ์ที่ 2 กลยุทธ์การส่งเสริมการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์จากข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด ประกอบด้วย แผนงานการสร้างตราและเอกลักษณ์ของข้าวจังหวัดและผลิตภัณฑ์จากข้าว

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันด้านการตลาดและการบริหารจัดการสินค้าและผลิตภัณฑ์จากข้าว โดยมุ่งเน้นการดำเนินงานเพื่อเพิ่ม

ความสามารถในการแข่งขันด้านการตลาด การรักษาระดับอุปทานสินค้าข้าว และการบริหารจัดการขนส่งผลิตภัณฑ์จากข้าว ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ ดังนี้

กลยุทธ์ที่ 1 กลยุทธ์การพัฒนาการประชาสัมพันธ์และการทำการตลาดเชิงรุก ประกอบด้วย แผนงานการประชาสัมพันธ์และพัฒนาข้อมูลสารสนเทศ และแผนงานการขยายการตลาดเชิงรุก

กลยุทธ์ที่ 2 กลยุทธ์การรักษาระดับอุปทานสินค้า ประกอบด้วย แผนงานการชะลอการจำหน่ายข้าวออกสู่ตลาดเพื่อรักษาระดับอุปทาน

กลยุทธ์ที่ 3 กลยุทธ์การพัฒนาระบบขนส่งอย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย แผนงานการบริหารจัดการการขนส่งสินค้าและผลิตภัณฑ์จากข้าว

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจ โดยนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. จากผลการศึกษาสภาพการบริหารจัดการการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ ภาพรวมการบริหารจัดการการผลิตข้าวทั้งจังหวัดอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.33$, S.D. = .62) เนื่องจากมีเกษตรกรที่ยังไม่ทราบถึงแหล่งข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรจากภาครัฐ ขาดองค์ความรู้และเครือข่ายในการเพิ่มมูลค่าผลผลิตข้าว การขาดแคลนที่ดินทำกิน จำเป็นต้องเช่าพื้นที่เพื่อทำการเกษตร ในบางพื้นที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ค่าจ้าง ค่าแรงงานสูงเกินความเหมาะสม สภาพดินส่วนใหญ่ขาดธาตุอาหารและขาดการปรับปรุงดินที่เหมาะสม ขาดแคลนน้ำในการปลูกพืชหมุนเวียน ปุ๋ยเคมีราคาแพงและมีแนวโน้มแพงขึ้นทุกปี พบโรคในข้าวและเกิดปัญหาวัชพืช ทำให้พืชไม่เจริญงอกงาม ผลผลิตต่อไร่มีแนวโน้มตกต่ำลงทุกปี และราคาผลผลิตข้าวมีแนวโน้มตกต่ำลงทุกปี ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลของ Amnat Charoen Provincial

Agriculture and Cooperatives Extension Office (2015) ส่วนข้อเสนอแนะที่มีต่อการพัฒนาการผลิตข้าว ได้แก่ การส่งเสริมการผลิตข้าวอินทรีย์ สนับสนุนการรวมกลุ่มเงินทุนปลอดดอกเบี้ย การลดต้นทุนการผลิต การปรับปรุงบำรุงดิน พัฒนาแหล่งน้ำทางการเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน การปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมกับการผลิตข้าว และส่งเสริมการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าว พัฒนาผลิตภัณฑ์ข้าวให้หลากหลายตามความต้องการของตลาด สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ Amnat Charoen Farmers Council Office (2014) ที่กล่าวว่า การผลิตข้าวนั้นต้องพัฒนาให้ได้ทั้งระบบ ดังนั้นแนวทางการแก้ไขปัญหาก็ควรมีการกำหนดแนวทางพัฒนาหรือยุทธศาสตร์ในด้านการผลิตข้าวของจังหวัด ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน เกษตรกร ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ หาทางออกร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสุดท้ายร่วมกัน ตามหลักวิชาการของ Rice Department (2015) โดยแนวทางการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนของ Chitsanguan (2000) และ Weerapattananirun (1993) และตามหลักการพัฒนาอย่างมีวิสัยทัศน์ของ Chiangkhun (2001)

2. จากผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรจังหวัดอำนาจเจริญ ที่ได้จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกและภายใน (SWOT Analysis) และการจัดทำแผนกลยุทธ์ด้วยเครื่องมือ TOWS Matrix นำข้อมูลที่ได้มาเป็นประเด็นในการสนทนากลุ่ม ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นผู้ดูแลนโยบาย ผู้ปฏิบัติ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับการผลิตข้าวของเกษตรกรจำนวน 15 คน พบว่า ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรการผลิต ที่มุ่งเน้นการส่งเสริม สนับสนุนให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวและองค์กรเกษตรกร มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับแนวทางในการพัฒนาการเกษตรของ Somboonsan (2011) ที่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพเกษตรกร ในการสร้างองค์ความรู้และเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ Yurachai et al. (2013) ใช้แนวทางการจัดตั้งเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนและ

สร้างความร่วมมือระหว่างกลุ่มการผลิตที่มีศักยภาพอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียง และพร้อมที่จะเป็นหุ้นส่วน (Partnership) เพื่อการทำธุรกิจข้าวแบบครบวงจร ทั้งในด้านการผลิต การแปรรูปผลผลิต การบรรจุภัณฑ์ การประชาสัมพันธ์ และการตลาด ในจังหวัด อุบลราชธานี ในส่วนยุทธศาสตร์ที่ 2 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวและผลิตภัณฑ์ จากข้าว ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความยั่งยืนโดยผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีสมัยใหม่ กับภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และมีมาตรฐานปลอดภัยต่อผู้บริโภค สอดคล้องกับแนวทางของ Phuangmani et al. (2014) ที่พบว่า เกษตรกรที่ปลูกข้าวระบบปลอดสารเคมีมีต้นทุนการผลิตทั้งหมดต่ำกว่าการผลิตโดยใช้สารเคมี รวมทั้งได้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงกว่า และยังจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาเฉลี่ยสูงกว่า Ruangchai et al. (2013) ได้ปรับวิธีการผลิตข้าวเพื่อความมั่นคง ในชีวิตชุมชนจังหวัดยโสธร โดยปรับเปลี่ยนแนวคิดในการผลิตข้าวของเกษตรกร เป้าหมายไปสู่การผลิตข้าวปลอดภัย สร้างความมั่นคงในด้านอาหารให้กับเกษตรกร เป้าหมายโดยให้มิข้าวปลอดภัยที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนลดต้นทุนในการผลิตและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และ Thongpreecha (2010) ให้ข้อเสนอแนะว่ารัฐบาล ควรมีนโยบายที่จูงใจเกษตรกรผู้ปลูกข้าวให้หันมาผลิตข้าวอินทรีย์เพิ่มมากขึ้น โดยมี การสนับสนุนช่วยเหลือด้านอุปกรณ์ เครื่องมือ ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ภายในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยขอเสนอแนะดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์

1. ภาครัฐควรมานำยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ใช้เป็นนโยบายดำเนินงานเชิงบูรณาการทุกภาคส่วนอย่างจริงจัง ทั้งภาคประชาชน ภาครัฐ เอกชน และภาคเกษตรกร

ด้วยข้อมูลทางวิชาการ เพื่อการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกร

2. ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณที่ได้จากงานวิจัยนี้ เป็นข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ถึงสาเหตุปัญหาที่แท้จริงของเกษตรกรผู้ผลิตข้าว ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรสามารถนำข้อมูลนั้นมาขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาการเกษตรด้านอื่นๆ ได้ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1. ควรมีการสนับสนุนงานวิจัยในด้านยุทธศาสตร์ข้าวโดยขยายพื้นที่งานวิจัยให้ครอบคลุมเชื่อมโยงนโยบายข้าวในระดับกลุ่มจังหวัด

2. ควรมีการสนับสนุนงานวิจัยเชิงลึกในประเด็นเฉพาะด้านข้าว เช่น การสนับสนุนเกษตรกรรุ่นใหม่ การปรับปรุงบำรุงดิน การลดต้นทุน การพัฒนาระบบการผลิตข้าวปลอดภัยและข้าวอินทรีย์ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าว และการสร้างเอกลักษณ์ตรามาตรฐานสินค้าข้าว เป็นต้น เพื่อการเชื่อมโยงนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ควรมีการสนับสนุนงานวิจัยในมิติด้านคุณภาพชีวิต ความยากจน และปัญหาหนี้ของเกษตรกรผู้ผลิตข้าว ควบคู่ไปกับการวิจัยในประเด็นเรื่องข้าวโดยเฉพาะ

References

- Amnat Charoen Provincial Agriculture and Cooperatives Extension Office. (2015). *Establishment of Amnat Charoen agriculture and cooperative database system*. Amnat Charoen: Agricultural Information Group. [in Thai]
- Amnat Charoen Provincial Commercial Office. (2015). *Amnat Charoen rice guide*. Amnat Charoen: Siritham Offset. [in Thai]

- Amnat Charoen Farmers Council Office. (2014). *Proposals for solving the problem of falling rice prices* (Copied documents). Amnat Charoen: Agricultural Strategy Department. [in Thai]
- Chiangkhun, W. (2001). *The survival of Thailand: Revolutionizing the thinking framework and new learning system*. Bangkok: Ruen Panya Co., Ltd. [in Thai]
- Chitsanguan, T. (2000). *The guidelines and policies for sustainable agricultural development: a case study in the north* (Research report). Bangkok: Kasetsart University. [in Thai]
- Office of Agricultural Economics. (2013). *Agricultural statistics of Thailand 2013*. Bangkok: Ministry of Agriculture and Cooperatives. [in Thai]
- Phuangmani, J. et al. (2014). *Integrated management for enhancing yield and quality of chemical free product in rice-vegetables production system* (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund. [in Thai]
- Rice Department. (2015). *Knowledge of rice*. Retrieved on 25 July 2015 from <http://www.brrd.in.th/rkb/> [in Thai]
- Ruangchai, T. et al. (2013). *Rice production adjustment program for security in community life in Yasothon* (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund. [in Thai]
- Somboonsan, N. (2011). *Grouping and networking*. Teaching documents, academic development groups, institutional groups and farmer organizations, Unit 8-15. Bangkok: Sukhothai Thammathirat Open University. [in Thai]

- Thongpreecha, Y. (2010). *Knowledge, attitude, and practices on organic fertilizer application for growing rice of farmers, Mae Suai District, Chiang Rai province* (Research report). Chiang Mai: Chiang Mai Rajabhat University. [in Thai]
- Weerapattananirun, P. (1993). *The sustainable agriculture: Meaning, concepts and system development sustainable agriculture, the future of Thai agriculture*. Bangkok: Ministry of Agriculture and Cooperatives. [in Thai]
- Yurachai, S. et al. (2013). *The support to product of safety rices for the project entitled Integrating of food stability and increase to income's household in Ubonratchathani* (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund. [in Thai]

Author

Mr. Apichit Phosri

Amnat Charoen Provincial Agriculture and Cooperatives Extension Office.

Amnat Charoen City Hall 306 Chayangkun Rd., Mueang District,

Amnat Charoen Province 37000

Tel.: 081-5798865 E-mail: apichit_177@hotmail.com